

SATUL ROMÂNESC, O LUME UITATĂ

MIRCEA BULGARU

1. Satul, microcosmos social

Studiile cele mai recente din literatura de specialitate atestă faptul că în perioada postbelică, pretutindeni în lume, societățile rurale au suferit mutații structurale și multe dintre ele se confruntă cu recesiuni profunde care se manifestă sub diferite forme: a) depopularea zonelor rurale; b) subproducția sau supraproducția agroalimentară; c) restrângerea populației agricole; d) degradarea mediului înconjurător; e) costurile ridicate pentru crearea de infrastructuri și întreținerea acestora; f) folosirea insuficientă a resurselor naturale, în principal ale solului, precum și a resurselor umane; g) presiunea în continuare asupra migrației; h) marginalizarea lumii rurale.

Toate acestea demonstrează amploarea și multiplicarea problemelor cu care se confruntă zonele rurale și evident că ridică un șir de dificultăți în fața factorilor guvernamentali. Se recunoaște astăzi că a fost subestimată complexitatea problemelor vieții rurale, interdependența dintre cele două forme de habitat, conexiunile dintre politicile economice și acțiunile practice, fapt ce a menținut în continuare satul într-o profundă criză. Tocmai acest lucru impune ca în aceste condiții complexe și contradictorii pretutindeni în lume, într-o formă mai mult sau mai puțin accentuată, să se ridice probleme noi: a reconsiderării lumii rurale, a unei noi concepții de abordare a statului, a dezvoltării economiei locale, în contextul larg al dezvoltării economice durabile.

Și satul românesc în condițiile specifice ale dezvoltării noastre se confruntă cu o profundă criză de structură și de comportament. Este demn de a consemna faptul că perioada postbelică, prin modelul de dezvoltare și industrializare forțată, ca și prin tehnologiile folosite, de multe ori devastatoare, prin procesul intens de urbanizare ne-a îndepărtat de sat. În ultimii ani ai dictaturii comuniste, mai ales asupra satului românesc, se știe, s-a abătut un adevărat blestem al destrămării.

Nu vom ascunde că și în perioada postdecembristă în jurul satului s-a așternut un văl al tăcerii și al marginalizării. În etapa actuală, a așa-zisei perioade de tranziție, când vrem să ne debarasăm de tot ce-a fost rău în economia totalitară, hipercentralizată, asistăm la o goană nebună-nebună către un alt model, către *o fata Morgana* despre care nu prea știm mare lucru; nici ce

este și nici unde duce și tocmai aceasta constituie o sursă de neliniște și, întărindu-ne parcă, fără să vrem, temerea că ne mai hrănim cu iluzii deșarte și pierdute.

Lumea e un mozaic de o mare diversitate și complexitate, aflată într-o continuă schimbare și transformare. După cum nici un om nu se aseamănă perfect cu altul, cu atât mai mult un model economic și social nu se poate identifica cu altul. Desigur că există în dezvoltare și ceva invariabil "ceva care nu cade nici în cascade" după expresia lui Nichita Stănescu. Acest *ceva* invariant, comun și fundamental în dezvoltare ține de valorile umane universale: democrație, libertate, progres economic, motivație de a trăi. Tocmai de aceea, pentru a cunoaște realitatea în toată goliciunea ei se cere o investigație lucidă a condițiilor din societatea noastră actuală, o abordare sistemică a economiei naționale și satului, reconsiderarea actului de decizie, limpezirea noilor structuri, elaborarea de strategii și programe viabile o întinsă perioadă de timp și remodelarea satului românesc.

Satul românesc a fost și va rămâne un monument al istoriei și al ființei noastre naționale, leagăn al etnogenezei, al românismului, al credinței în Dumnezeu, al existenței și trăinicieii noastre milenare. Așa cum arată D.Gusti, satul nu este o asociație liberă de indivizi, în care fiecare se poate comporta după gustul lui, ci o comunitate puternică de viață, un tipar și un factor de transformare a indivizilor. După cum – adaugă el – "într-o picătură de rouă se răsfrânge universul, tot astfel, se poate spune că satul este un microcosmos social, în care se oglindește macrocosmosul național"¹. Pe drept cuvânt Lucian Blaga scrie: "Eu cred că veșnicia s-a născut la sat". În noile condiții ale dezvoltării, revigorarea agriculturii, asigurarea stabilă a securității noastre alimentare și a echilibrului general al economiei sunt de neconceput în afara reconsiderării satului, a lumii rurale.

Aceasta cere o analiză multilaterală a mediului rural, în strânsă legătură cu analiza mediului urban, pentru a surprinde și înțelege acele modificări, unele ireversibile, ce afectează o realitate milenară. Este vorba, în fond, de o mutație socială fără precedent, care marchează trecerea de la satul românesc tradițional, dominat aproape în întregime de o populație agricolă (preponderent țărănească), la un sat în curs de modernizare, cu o populație interesată de ideea evadării și a dorului de ducă către mediul citadin. Necesitatea redescoperirii lumii rurale, o lume uitată și marginalizată din cauza mirajului orașului, dar nu numai, dă astăzi satului românesc noi dimensiuni și noi înțelesuri adaptării funcțiilor sale și a rolului său, nu fără drame și nu fără dureri, la condițiile noi ale dezvoltării țării. Dar chiar și în aceste condiții, satul, deși nu mai poate fi ce-a fost, își mai păstrează o parte din funcțiile lui multiple și fundamentale ce privesc condițiile

¹ Gusti Dimitrie, *Considerații asupra unui sistem de sociologie, etică și politică*, București, Academia Română, Imprimeria Națională, 1940, p.6.

vieții materiale și spirituale ale omului: funcții de habitat, funcții economice de producție, funcții sociale, istorice, religioase, spirituale, estetice, turistice, apropierea de natură, funcții psihologice și de echilibru general.

2. Satul și metamorfoza structurilor agrare

O componentă a avuției naționale aparține mediului rural sub forma resurselor naturale regenerabile (resurse agricole, silvice, ape etc.) și resurse neregenerabile (în general resursele subsolului). Ca resurse naturale satul românesc dispune de aproape 15 milioane ha teren agricol (65% din suprafața totală a țării), 6,3 mil ha păduri, 1,3 milioane ha ocupate cu ape. Locul pe care îl ocupau resursele naturale agricole în anul 1989, după calculele noastre, erau apreciate la circa 3000 miliarde lei, *valoare aproximativ egală cu cea a fondurilor fixe existente în economia națională.*

În perioada postbelică structurile agrare au suferit modificări radicale, în sensul deteriorării acestora. Colectivizarea agriculturii, efectuată după metodele cele mai brutale staliniste, a însemnat o imensă greșeală istorică, o metamorfozare și o mistificare a relațiilor agrare, care a dus în fond la desființarea proprietății private asupra pământului, a statutului social, profesional al țărănimii și înglobarea acesteia în forme feudale de muncă, dirijată de *marele moșier* care era statul.

Decolectivizarea agriculturii după evenimentele din decembrie 1989, prin modul pripit în care a fost concepută și modul arbitrar în care este aplicată, reprezintă o altă greșeală istorică. După calculele noastre, *pierderile produse prin decolectivizare și materializate în distrugerii de terenuri, plantații, fonduri fixe, sisteme de irigații, animale și alte bunuri se apreciază la 10 miliarde de dolari SUA.*

În urma aplicării Legii fondului funciar și a reconstituirii dreptului de proprietate asupra terenurilor s-au produs modificări profunde în regimul de proprietate din România, în sensul că *4/5 din terenurile agricole au fost restituite sectorului privat*; a produs în același timp și un alt gen de criză profundă, în structurile agrare. Astfel, pe baza datelor din Ancheta sociologică în 500 de comune, efectuată de Academia de Științe Agricole și Silvicultură (ASAS) în anul 1992, se constată o adevărată "explozie" a proprietarilor agricoli, o modificare considerabilă a statutului socio-profesional și de habitat a proprietarilor de terenuri agricole, precum și o pulverizare a dimensiunii terenurilor agricole.

Vom consemna faptul că numărul convențional al proprietarilor agricoli a crescut de 4 ori față de perioada predecembristă, respectiv de la 1,5 milioane la 6,2 milioane de proprietari. Din numărul proprietarilor 43,1% erau orașeni, 30,1% salariați și pensionari din mediul rural și **numai 17,8% țărani**. S-a produs o adevărată pulverizare a proprietăților agricole. Din numărul gospodăriilor din mediul rural investigate la 1 iulie 1992 a rezultat că 2,5% erau

fără pământ, 25,9% dispuneau până la 1 ha de teren, 37,7% între 1-3 ha, 19,8% între 3-5 ha și 14,6% dețineau între 5-10 ha. Prin urmare *circa 64,0% din totalul gospodăriilor din mediul rural dețineau terenuri în proprietate până la 3 ha teren agricol*, fapt ce atestă fără putință de tăgadă restricții serioase ce există în calea dezvoltării agriculturii românești.

3. Răscolirea lumii rurale

Modelul de evoluție și de structurare a mediului rural în perioada postbelică a fost determinat de puternicele fluxuri migratorii pe magistrala sat-oraș, proces dificil și complex care înseamnă în fond o adevărată răscolire a lumii rurale. Este vorba de fapt de o "dezrădăcinare" masivă a lumii rurale și care poate caracteriza întreaga dramă a satului românesc și a statutului țaranului român.

Presiunea demografică din mediul rural, suprapopulația agricolă (3/4 din forța de muncă activă a țării), a sporit considerabil oferta de muncă în cadrul unui șomaj masiv și latent. Forța de muncă rurală a fost disponibilizată treptat, deschizându-i-se drumul către orașe spre alte activități și alte idealuri. Mobilitatea populației pe magistrala sat-oraș, proces contradictoriu și ambivalent, a însemnat și încă înseamnă o luptă puternică între factorii repulsivi, condițiile vieții rurale, și factorii atractivi ai vieții citadine, cu izbânda acestora din urmă². Acest proces complex de deruralizare uneori forțată s-a produs pe trei căi: a) reducerea natalității populației rurale, în cadrul procesului de scădere a natalității și de îmbătrânire demografică, *satul încetând de a mai fi sursa tinereții demografice a națiunii*; b) transformarea unor localități rurale (sate), în orașe, ca urmare a dezvoltării acestora; și c) migrația puternică a populației rurale către mediul orașenesc.

În termeni cantitativi migrația internă a populației României pe direcția sat-oraș, numai într-o perioadă de două decenii și jumătate (1968-1992), a antrenat circa 7,7 milioane de persoane, satul cedând orașului circa 3,4 milioane de persoane (sold net) cu un sold mediu anual de 134,3 mii persoane, cu variații sensibile pe anumite subperioade. În acest context s-ar putea stabili patru subtipologii:

a) În intervalul 1968-1972, considerat unul de avânt economic, soldul anual al migrației s-a situat ca medie la 82,8 mii persoane, cotă de altfel convenabilă;

b) În intervalul 1973-1982, în condițiile intensificării procesului de industrializare forțată sporind considerabil locurile de muncă la orașe, ritmul

² "Dați-mi, dați-mi strada-ngustă/ Unde gustă omul viața mai din plin/Cu trăsuri, femei cochete/ Și cu fete încălțate cel puțin", Topârceanu G., *Parodii Originale* (Depărțeanu Al., *Viața la țară*), București, Editura pentru literatură, 1966.

mediu anual al migrației s-a dublat față de subperioada anterioară, ajungând la peste 180 mii persoane ca medie anuală;

c) A treia subperioadă, ce corespunde anilor 1983-1989, este marcată de un puternic declin al economiei, și în primul rând al industriei dar și al agriculturii, fapt ce a redus nivelul migrației la jumătate, față de cel înregistrat în intervalul anterior;

d) A patra subtipologie, ce poate fi considerată și ca un fenomen conjunctural, vizând intervalul 1990-1992, a marcat exodul cel mai puternic din istoria României, soldul mediu fiind de 234 mii de persoane. Vom consemna că în anul 1990, ca urmare a evenimentelor din decembrie '89 și a liberalizării statutului rezidențial, s-a produs o adevărată "explozie migrațională", soldul net al migrației fiind în acel an de peste jumătate de milion de persoane, adică de 5,5 ori mai ridicat decât cel înregistrat în anul 1989.

În etapa actuală se poate vorbi de o stabilizare relativă a migrației populației pe direcția sat-oraș, datorită, pe de o parte, reducerii presiunii demografice ca urmare a restrângerii ruralului (45,7% în 1992), a scăderii natalității și chiar a fenomenului de depopulare a unor zone rurale, iar pe de altă parte a scăderii cererii de noi locuri de muncă ca urmare a declanșării procesului masiv de șomaj industrial, localizat cu prioritate la orașe.

Implicațiile migrației rezidențiale, de altfel binecunoscute, sunt deosebit de complexe, contradictorii și bivalente și se manifestă uneori deschis dar și de multe ori învăluit cu efecte pe un larg orizont de timp.

Aceste modificări angajează structurile sociale, reducerea ponderii populației agricole și a țărănimii în totalul populației rurale, redimensionarea gospodăriilor din rural și în special a mărimii și structurii familiei țărănești; modificări demoeconomice sensibile în structura pe grupe de vârstă a populației și deteriorarea stocului de instrucție publică, "sărăcirea" populației satelor de contingentele de intelectuali. Migrația sat-oraș are influențe considerabile și asupra formelor de habitat, în ceea ce privește dimensiunea și rețeaua localităților rurale, densitatea populației pe spațiul construit, pulverizarea rețelelor școlare și sanitare, dificultăți în crearea și funcționarea infrastructurilor la sate. Toate acestea ridică fără îndoială serioase probleme în ceea ce privește costul social al "deruralizării", precum și costul social al urbanizării și al concentrării și polarizării urbane.

4. Satul și structurile socio-profesionale

Evoluția populației din mediul rural ca număr, dinamică, structură pe grupe de vârstă și sexe, statut matrimonial, socio-profesional, comportament nu

poate fi înțeleasă decât în contextul general al dezvoltării economice, al industrializării, al modelului de mobilitate teritorială și al modelului de formare și de extindere a mediului de viață orășenesc.

Într-un interval de circa 6 decenii (1930-1992) populația, pe forme de habitat, s-a modificat substanțial prin reducerea ponderii populației rurale și creșterea celei orășenești. În termeni de comparație aceasta înseamnă că ponderea populației din mediu sătesc a coborât de la 78,6% în anul 1930 la 45,7% în 1992 și respectiv saltul ponderii populației urbane în același interval de la 21,4% la 54,3% din totalul populației.

Ritmul de scădere a populației rurale a fost însoțit de modificări profunde și în ceea ce privește structura pe grupe de vârstă și sexe sub influența celor trei variabile demografice fundamentale: natalitate, mortalitate, spor migratoriu.

Pe fondul general al îmbătrânirii demografice, ponderea populației tinere din mediul rural (0-14 ani) s-a redus de la 31,3% în anul 1948 la 21,2% în 1992, iar a celei vârstnice (60 de ani și peste) a crescut în aceleași interval de la 9,4% la 21,6%. Astfel, structura pe sexe și pe grupe de vârstă apare profund distorsionată între mediul urban și mediul rural în defavoarea netă a acestuia din urmă.

Acest proces accentuat de îmbătrânire demografică a populației rurale, ca pretutindeni în lume, a avut implicații pe multiple planuri asupra structurilor agrare, a calității resurselor de muncă, a conducerii, a organizării producției, a introducerii progresului tehnic în special în producția agricolă.

Un nou fenomen, înregistrat după evenimentele din decembrie 1989 este scăderea drastică a natalității și apariția fenomenului grav de depopulare, fenomen care se înregistrează pentru prima oară, în vremuri de pace, în întreaga istorie a poporului român. În anul 1992, de exemplu, sporul natural (diferența dintre numărul celor născuți vii și a celor decedați) a fost -20,7 mii persoane sau de -1,9 la mia de locuitori.

Pe alt plan, o atenție deosebită merită acordată structurii socio-profesionale a satului românesc, a modului de evoluție a acesteia.

Potrivit datelor recensământului populației, la începutul anului 1992, din totalul populației rurale de 10.418,2 mii persoane, 4620,3 mii persoane (44,3%) o reprezintă populația activă și 5797,9 mii (55,7%) o deținea populația inactivă, revenind astfel la 100 persoane active 125 persoane inactice față de 112,0 în mediul urban. În cadrul populației active din mediul rural, fenomenul de îmbătrânire demoeconomică este cu mult mai accentuat decât cel din mediul orășenesc. Astfel, din totalul populației active cu domiciliul la sate 9,6% aparține contingentelor foarte tinere (până la 19 ani) și 6,7% populației în vârstă de 60 de ani și peste. Acest fenomen de îmbătrânire demografică a mediului rural este și mai accentuat deoarece acest model de structură demografică este influențat de faptul că circa 30% din populația activă cu domiciliul în mediul rural, fiind de regulă populație tânără, lucrează la orașe (navetism). *Fenomenul*

cel mai îngrijorător care caracterizează populația rurală este îmbătrânirea fără precedent a populației agricole active. Potrivit datelor recensământului aceasta era în anul 1992 de 2198,4 mii persoane reprezentând 21,0% din populația activă a țării și 43,3% din populația activă cu domiciliul în mediul rural.

Astfel grupele de vârstă considerate cele mai productive sub aspect biologic, cuprinse între 20-39 ani, au o pondere în agricultură de numai 30,7% față de 68,8% în industria prelucrătoare și dimpotrivă grupele de vârstă de 50 de ani și peste au o pondere de 40,0% în agricultură, față de numai 7,7% în industria prelucrătoare.

5. Condiții de viață

O importanță deosebită pentru caracterizarea și modelarea mediului rural o are cunoașterea condițiilor de viață existente la sate și în primul rând veniturile acestei categorii de populație pe total și surse de proveniență: agricole și neagricole. Potrivit datelor obținute din Ancheta sociologică a gospodăriilor investigate în 1992 în cele 500 de sate, reședință de comună, din toate zonele țării, a rezultat că 93,5% din numărul acestora obțin venituri din agricultură în proporții diferite și numai 6,5% obțin venituri exclusiv din activitățile neagricole. Astfel din gospodăriile investigate din mediul rural în anul 1992 38,56% obțin venituri preponderent din agricultură și mai mult de jumătate (54,9%) obțin venituri mixte, preponderent din ramurile neagricole.

Modelul de venituri ale populației rurale în general determină și modelul cheltuielilor pentru consum în condițiile specificului mediului de viață ca atare. Dacă ne vom referi la consumul alimentar, ca o observație generală se constată o îmbunătățire a structurii acestuia în sensul reducerii consumului de cereale, mai ales a consumului de porumb, și a creșterii consumului de zahăr și produse animale, a grăsimilor vegetale și animale precum și a legumelor. O altă constatare este aceea că în ultimii ani ai perioadei postdecembriste se remarcă o apropiere a nivelului consumului din mediul rural și chiar o depășire de către rurali a consumului populației de la orașe la majoritatea produselor alimentare. Acest fenomen, de altfel contradictoriu, se explică pe de o parte prin deteriorarea nivelului consumului alimentar de la orașe, iar pe de altă parte printr-o creștere relativă a consumului alimentar de la sate, fenomen care poate fi conjunctural deoarece în actuala evoluție a economiei românești, a crizei profunde de alimente, mica gospodărie țărănească din mediul rural a constituit supapa de siguranță pentru ameliorarea consumului alimentar propriu. După calculele noastre, consumul în calorii al populației rurale, deși relativ redus, este superior cu 10% consumului alimentar mediu al populației din mediul orășenesc.

În ceea ce privește consumul nealimentar, respectiv cheltuielile nealimentare, acestea sunt mai reduse și au un comportament diferit ca structură pentru

populația din mediul rural față de cea din urban. Aceasta afectează în primul rând volumul cheltuielilor cu îmbrăcăminte și încălțăminte, cheltuielile cu locuința, bunurile casnice și bunurile de folosință durabilă, cheltuielile pentru medicamente și îngrijire medicală, transport și telecomunicații, cheltuielile pentru cultură, învățământ educație și alte servicii. Potrivit estimărilor noastre, *cheltuielile pentru consumul nealimentar ale unei familii din mediul rural sunt cu 30-40% mai reduse față de cele ale unei familii din mediul urban.*

Este cazul să subliniem faptul că modelul de stabilitate relativă a unei subpopulații pe teritoriu îl constituie nu numai nivelul de venituri dar și ansamblul condițiilor vieții materiale în care un rol de seamă îl au condițiile de locuit, atât sub aspect cantitativ cât și calitativ. Datele recensământului arată că la începutul anului 1992 fondul de locuințe al României cuprindea 7.659,0 mii camere de locuit și o suprafață locuibilă de 258.518,3 mii m.p., revenind 11,7 m.p. pe o persoană, repartizate în proporții aproximativ egale pe cele două medii de habitat (11,2 m.p. în urban și 11,5 m.p. în rural). O mutație puternică s-a produs în ultimii ani în ceea ce privește distribuția fondului locativ pe forme de proprietate. *Din fondul total de locuințe, circa 79,0% aparține sectorului privat la orașe, iar la sate această pondere se ridică la 95,9%.* Se poate considera un progres faptul că 93,6% din totalul gospodăriilor din mediul rural au instalații electrice, 30% au gaze la bucătărie, 27% au butelii de aragaz. Se constată totuși o rămânere în urmă serioasă în ceea ce privește sistemul de încălzire. Numai 0,6% din numărul de locuințe au termoficare. Încălzitul cu sobe în mediul rural cuprinde 98% din totalul gospodăriilor, iar din numărul acestora 95% folosesc combustibil solid, în cea mai mare parte din surse locale.

Dacă în ceea ce privește dotarea cu locuințe asistăm la un fenomen de omogenizare a celor două medii de habitat, rural-urban, din punctul de vedere al înzestrării locuințelor cu principalele dependințe și cu instalațiile necesare diferențele sunt considerabile și net în defavoarea locuințelor din mediul rural. Astfel, la orașe proporția locuințelor dotate cu bucătării în incintă este de 96,2%, a celor cu baie de 81,3% și a celor cu closet cu apă (WC) este de 83,4%, ceea ce conferă fondului locativ din mediul urban un grad relativ ridicat de confort, față de cel din mediul rural. Se cunoaște faptul că locuințele de la sate au o dotare extrem de redusă, în special cu băi și closete, ceea ce are evident efecte negative asupra condițiilor de locuit, a stării de sănătate a populației, precum și a unui minim de confort uman.

Și în ceea ce privește înzestrarea fondului locativ cu instalații de alimentare cu apă curentă, apă caldă, canalizare, încălzire prin termoficare există mari decalaje între mediul rural și mediul urban. Astfel numai 12,4% din locuințele de la sate au instalații de apă, 5,3% au instalații cu apă caldă și 9,3% au instalații de canalizare.

În condițiile scăderii absolute și relative a populației rurale, *satul, prin specificul său, oferă mai mult spațiu de locuit decât mediul orășenesc.* Dar în

ceea ce privește condițiile de confort minim, cum ar fi înzestrarea cu instalații cu apă, grup sanitar, sistem de încălzit și de iluminat etc. satul manifestă o evidentă rămânere în urmă față de oraș, ceea ce constituie și un impediment în valorificarea mai deplină a vocației sale turistice și a menținerii unui anumit echilibru al populației pe cele două medii de viață socială.

6. Satul și țărănimea

Trecutul nostru istoric, constata N.Iorga, este în mare parte țărănesc, țărănimea reprezentând pentru noi, românii, o realitate milenară. Este cazul să reținem de la început faptul că unele constatări ce se desprind din analiza populației rurale nu sunt în întregime valabile pentru țărănime. După cum nici satul, care s-a identificat odată cu țărănimea, nu mai este astăzi al țărănimii, ponderea acesteia se situează la mai puțin de jumătate din populația satelor. În perioada postbelică colectivizarea violentă, ca și decolectivizarea forțată, prin dezordinea și metamorfozarea relațiilor agrare au dus la destrămarea țărănimii și marginalizarea fără precedent a acesteia. În aceste condiții *se poate afirma faptul că noi nu mai avem țărănime nici în sensul clasic al cuvântului și cu atât mai mult în sensul modern. Dar noi nu putem supraviețui ca națiune fără țărănime.* Se impune deci renașterea țărănimii, stabilirea rolului și locului acesteia în noile condiții ale dezvoltării, pentru a armoniza trecutul cu prezentul, tradiția cu progresul, pornind de la locul și rolul țărănimii în istoria poporului român. O sumară evocare atestă faptul că: a) sub aspect *economic*, țărănimea a fost clasa care a asigurat de-a lungul timpului hrana populației, dreptul nostru de a mânca, agricultura, “doică a tuturor meseriilor” (Xenofon), având o pondere importantă în crearea bogăției țării; b) sub aspect *demografic* prin indicii ridicai ai natalității și fertilității feminine, țărănimea a reprezentat simbolul tinereții demografice, vitalitatea și vigoarea poporului nostru; c) țărănimea a constituit principala forță în lupta pentru *apărarea gliei străbune*, împotriva cotropitorilor de tot soiul, prin acei vestiți “dorobanți și căciulari”. “Toți dorobanți, toți căciulari/ Români de vișă veche/ Purtând opinci, suman, ițari/ Și cușma pe-o ureche” (V.Alecsandri); d) *permanența, neclintirea poporului pe aceste meleaguri* și nu pe altele a fost asigurată de țărănime, țăranul fiind legat, trup și suflet, de țărână, de pământ. “Pământul nostru-i drag și sfânt/ Că el ni-i leagăn și mormânt...” (Coșbuc); e) țărănimea ne-a creat *folclorul, doina și dorul*, această inestimabilă avuție spirituală, care închide în sine filosofia vieții, întreaga gamă de bucurii și de amărăciuni a poporului român “Te lasă, te lasă/ Salcie pletoasă/ Să te bată vântul/ Să săruți pământul/ Să-mi umbrești mormântul (Delavrancea); f) țărănimea ne-a păstrat *comoara limbii*, considerată de specialiști ca cea mai unitară dintre toate limbile europene, limba aceea pe care de-o vreme o poluăm cu fel de fel de americanisme și englezisme, limbă, considerată sfântă. “Limba noastră-i limbă sfântă/Limba vechilor cazanii/Care-o plâng și care-o cântă/Pe la vatra lor țărării.” (Al.Mateevici); g) țărănimea ne-a

lăsat ca moștenire *portul, arta populară* de o bogăție, de o frumusețe și de o eleganță fără egal; h) *stabilitatea familiei, cinstea, omenia*, dragostea de muncă și de adevăr sunt alte virtuți ale țărănimii; i) țărănimea *ne-a lăsat ca moștenire satul*, “*unanimul nostru înaintaș*” fără nume: satul românesc” (Rebreanu), cuib al românismului, al trăiniciei noastre și al credinței în Dumnezeu. “Nu uita că ești român/ Că sus în deal la tine-n sat/Popa Ion te-a botezat/Și mama Sanda te-a ținut un an la sân”; j) din rândurile țărănimii s-au ridicat cele mai luminoase minți din toate domeniile activității vieții științifice, culturale și artistice ale țării: *90% din intelectualii cu care se făleşte această țară provin din rândul țărănimii* (Iorgu Iordan).

Reconstituirea gospodăriei țărănești, organizarea și orientarea acesteia în noile condiții către gospodăriile de tip familial, necesită o analiză complexă și serioasă a evoluției acestui tip de gospodărie sub multiple aspecte; dimensiune, dinamică, structură demografică și socio-profesională, venituri și cheltuieli, calificare, productivitate, management etc. Un lucru apare limpede: *țărănimea nu poate fi inventată, nici importată și nici “transferată” de la orașe*, așa cum se pare că se preconizează în prezent. După opinia noastră, *țărănimea trebuie să renască din propria ei ardere, din propria ei cenușă, din propria ei scânteie*. Experiența fermelor familiale din țările vest europene demonstrează că 92% din noile ferme agricole care iau ființă descind din foștii fermieri, potrivit acelei legități se atestă caracterul ereditar al agriculturii.

În prezent există în mediul rural 3,3 milioane de gospodării ale populației, în principal având caracter de subzistență, partea covârșitoare a acestora neavând nici un fel de descendent în linie directă.

Așadar, asistăm la o profundă criză de reînnoire a gospodăriei țărănești. Tocmai de aceea este necesar ca pentru reconsiderarea țărănimii în noile condiții ale evoluției societății românești să se facă o analiză complexă și să se elaboreze un program special pe termen mediu și lung care, printre altele, ar putea să prevadă: a) reglementarea succesiunii proprietății pământului din agricultură și selecționarea viitorilor șefi potențiali de exploatații agricole din rândul contingentelor tinere – de la sate –; b) comasarea și concentrarea – treptată – a proprietăților agricole prin deschiderea pieței funciare cu titlu de preemțiune a terenurilor disponibile spre vânzare (în special de persoane vârstnice) de către agenții speciale ale statului și care ar urma ca ulterior să vândă aceste terenuri numai tinerilor din mediul sătesc la prețuri convenabile și pe bază de credite avantajoase; c) pentru tinerii care ar urma să se dedice activităților agricole, trebuie organizate școli speciale de instruire privitoare la tehnologiile de producție, organizare și managementul producției; d) este necesar să fie legiferat statutul agricultorului, iar cel care profesează o asemenea meserie, la fel ca în țările vest-europene, să fie în mod obligatoriu atestat de un document oficial în acest scop; e) să se instituie indemnizații fixe și ajutoare speciale în bani, credite cu dobândă bonificată pentru tinerele familii țărănești, care se întemeiază în

mediul rural; f) să se creeze locuri de muncă complementare la țară – în ramuri neagricole, dar legate de activitățile agricole – în care să fie angajată populația care se disponibilizează din mediul rural și care nu mai poate fi angajată la orașe; g) dezvoltarea pe principii noi a sistemului cooperatist sub multiple aspecte, în domeniul producției agricole, aprovizionării, prelucrării industriale, desfacerii, consumului; este necesar să se reglementeze sistemul de credit rural, care să mobilizeze micile economii ale țărănimii și ale populației rurale și fructificării acestora în interesul agriculturii și al economiei rurale; i) reglementarea sistemului de pensionare a țărănimii pe baza principiilor asigurărilor sociale rurale; j) sistematizarea teritoriului, amenajarea satelor și dezvoltarea edilitară a acestora în condițiile noi de descentralizare; k) ocrotirea sectorului public, refacerea izlazurilor comunale, asigurarea integrității acestora, ridicarea randamentelor și utilizarea eficientă a bazei furajere pentru dezvoltarea efectivelor de animale din fiecare sat, din fiecare comună; l) se impune ca o necesitate obiectivă ca țărănimea română să se organizeze în sindicate libere, în afara partidelor politice, care să le apare interesele economice și sociale.

7. Rețeaua localităților rurale

Modelul de dezvoltare postbelic a produs modificări adânci și în ceea ce privește rețeaua localităților rurale, distribuția și tipologia acestora. Încercând o întoarcere în timp, satul românesc s-a format în cadrul unui proces istoric îndelungat al dezvoltării economico-sociale, în cadrul căruia creșterea plantelor și a animalelor au avut privilegiul de a fi îndeletniciri primare de căpetenie. La început predominant agricol, satul a cedat treptat și unor activități de producție neagricole, ceea ce i-a adus un spor de înzestrare tehnico-edilitară și social-culturală. Mai târziu, alături de funcțiile sale tradiționale, ca loc de producție agricolă și de habitat, profilul său economic devine mai complex, adăugându-i-se noi funcții legate de activități industriale, social-culturale, sănătate, activități turistice de agrement etc. În perioada actuală, pe plan european se manifestă tendințe noi ce afectează profilul satelor și anume: i) stabilizarea relativă a activităților agricole și a industriei casnice, a ponderii populației ocupate în aceste activități; ii) creșterea unor activități neagricole: industriale, de construcții și transport, unități de dimensiuni mici și mijlocii; iii) creșterea unor activități de servicii, comerciale, sanitare, de învățământ; iv) creșterea activității turistice etc.

Înscriindu-ne în tendințele generale, problemele care se pun și în țara noastră vizează restructurarea în perspectivă a rețelei satelor, a optimizării localităților rurale, mai restrânse ca număr, ca populație și gospodării, care să permită condiții mai bune pentru dezvoltarea activității economice, a activității social-culturale, de învățământ, sănătate, activității edilitare în condițiile menținerii comunității rurale cu caracteristici proprii – ca un sistem al societății globale.

Satul românesc, format istoricește sub zodia agriculturii de tip feudal, s-a constituit într-o rețea foarte diversificată potrivit configurațiilor geografice și condițiilor naturale, de climă propice pentru creșterea plantelor și dezvoltarea zootehniei. În etapa actuală, în funcție de numărul de locuitori satele se pot orândui în cinci tipologii:

- a) *satele pitice*, până la 200 locuitori cu 30-40 de gospodării, având o pondere de 15% din numărul total și 1,7% din numărul populației rurale, situate de regulă în zonele de munte sub formă liniară și răsfirate pe arii întinse cu o densitate scăzută a vetrei satului și cu posibilități mai reduse de dezvoltare;
- b) *satele mici*, între 200-500 locuitori și 80-85 de gospodării, care dețin circa 25% din numărul total și 8% din numărul populației, fiind situate mai ales în zonele de deal și munte cu un profil dat de creșterea animalelor, pomicultură, viticultură și exploatare forestieră;
- c) *satele mijlocii*, între 500-2000 locuitori și între 100-850 de gospodării, dețin circa 46% din numărul de sate din țară și 50% din populația rurală. Acestea sunt amplasate în areale relativ compacte în principal în zonele de podișuri și corespund unui tip de agricultură favorabilă culturilor de câmp, pomiculturii și silviculturii, având și un anumit grad de integrare industrială;
- d) *satele mari*, între 2000-5000, cu un număr de circa 1200 de gospodării, dețin circa 10% din totalul satelor și 30% din numărul populației rurale;
- e) *satele foarte mari*, cu peste 5000 locuitori și cu peste 2000 de gospodării, dețin doar 1% din numărul total și au o pondere a populației de circa 10%.

Satele mari și foarte mari sunt mai frecvente în câmpiile Dunării și a Tisei, în marile podgorii ale țării și în unele depresiuni intramontane și extramontane. Evoluția acestora tinde către un profil mixt, agricultura fiind activitatea de bază, dar având și alte îndeletniciri propice gospodăriilor individuale. E cazul să amintim cu mare limpezime că *modelul nostru de gospodărie familială nu-l poate urma aidoma pe cel apusean* (model pentru care se bate azi atâta monedă), *datorită și specificului românesc și tipurilor de gospodării individuale care s-au format*. De aceea, gospodăria noastră de tip familial, cu regim de exploatare directă sau asociativă, nu poate fi concepută în afara zonelor geografice și a configurației satului în care s-a integrat, modificarea profilului gospodăriei însemnând în anumite limite și modificarea sensibilă a dimensiunii și profilului satului. Prin urmare, reajustarea sectorului agricol la economia de piață, crearea de gospodării familiale viabile se cer integrate și într-o nouă concepție a satului ca loc de producție, habitat, consum și petrecere a timpului liber. Din capul locului se ridică și problema reorganizării satului în anumite limite restrictive.

Cunoașterea satelor românești nu poate fi analizată temeinic în afara comunelor, care deși nu sunt categorii de localități, ci unități de administrație locală, centre civice, au un mare rol în sistematizarea satelor și dezvoltarea vieții rurale.

Tabelul 1

Gruparea comunelor după numărul populației la recensământ

TOTAL	Numărul comunelor		Numărul populației	
	Cifre absolute	în % față de total	Cifre absolute	în % față de total
	2688	100,0	10418216	100,0
sub 1000 locuitori	36	1,4	26012	0,2
1000-1999	337	12,5	540491	5,2
2000-4999	1696	63,1	5697520	54,7
5000-9999	589	21,9	3788158	36,4
10000 și peste	30	1,0	366035	3,5

Sursa: *Anuarul Statistic al României*, București, CNS, 1993, p.91.

Și în această situație, din punctul de vedere al numărului populației, s-ar putea constitui trei tipologii de comune:

- comune mici și foarte mici*, cu o populație până la 2000 locuitori și care cuprind 12,9% din numărul acestora, respectiv 5,4% din numărul populației;
- comune mijlocii* între 2000-4999 și care reprezintă majoritatea absolută, 63,1% din numărul total și peste jumătate din numărul populației (54,4%);
- comune mari și foarte mari*, cu peste 5000 de locuitori, care includ 611 comune (22,9% din total) și dețin circa 40,0% din numărul populației.

8. Viitorul satului. Sistematizarea localităților rurale

În condițiile actuale atât de confuze ale tranziției o primă întrebare ce se poate pune privește și soarta satului românesc. Și în această privință trebuie să spunem deschis că *nu avem o concepție clară, teoretică, metodologică și practică asupra viitorului satului nostru, asupra a ceea ce înseamnă modernizarea acestuia*. Evocând marile virtuți, sub aspectele lor multiple: istorice, filosofice, economice, sociale, culturale, folclorice etc., *trebuie să elaborăm o concepție clară asupra devenirii acestuia, a deschiderii acelor opțiuni practice care să orienteze și apoi să înfăptuiască acel proces complex și*

de durată de remodelare a satului. Oricât am vrea noi nu mai putem reveni la acel sat răzășesc "...întemeiat în toată puterea cuvântului: cu gospodari tot unul și unul, cu flăcăi voinici și fete mândre care știau a învăța și hora, dar și suveica de vuia satul de vătăle în toate părțile..." (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*). Vremurile s-au schimbat, iar noi trebuie să acceptăm schimbarea, dar nu ca pe o fatalitate sau ca pe un blestem ce vine către noi, ci ca o necesitate ce izvorăște din noile cerințe ale dezvoltării și ale progresului contemporan.

În literatura de specialitate s-au conturat cel puțin trei puncte de vedere asupra viitorului satului; a) unul se referă la teza urbanizării satului, adică a transformării pur și simplu a satului în oraș. Această teorie era la mare vogă acum 2-3 decenii în perioada marelui entuziasm al industrializării, teorie care a apărut mai întâi în țările vest-europene, apoi a fost vehiculată și la noi într-o perioadă când se credea chiar în imediata dispariție a satului și a țărănimii. Apare limpede că această teorie are astăzi tot mai puțină căutare și tot mai puțini adepți, fiind infirmată de datele cele mai recente pe care ni le oferă mersul evoluției economiei modiale; b) o altă teorie susținea ideea întoarcerii din nou la sat, la satul de altă dată, la satul idilic, tradițional, teză de altfel utopică, respinsă de practică, deoarece procesul de urbanizare este o mare cucerire a civilizației umane, este un proces ireversibil; c) a treia teză, care mi se pare cea mai realistă, este aceea a modernizării satului, a integrării treptate a acestuia în noile condiții ale dezvoltării, în care satul, fără a-și adopta o civilizație de împrumut, trebuie să-și păstreze: i) specificul său arhitectural prin care să se distingă de oraș, dar și de satele din alte țări și ii) aspectul său tipic, prezența naturii, a mediului natural, iii) activitățile sale agricole și neagricole mai liniștite, mai îndepărtate de stresul vieții urbane. Așadar, conceptul de modernizare a satului nicidecum nu poate să însemne, cum am mai afirmat, a imprima satului o civilizație străină, de împrumut. Ridicarea edilitară și culturală a satului înseamnă, în limite posibile, apropierea acestuia de condițiile existente la oraș, în special în ceea privește dotarea locuințelor și a infrastructurilor rurale, a condițiilor materiale, sociale, culturale etc.

Trebuie examinați mai întâi factorii materiali ai modernizării mediului rural și aceasta obligă, în primul rând, la modernizarea agriculturii. În al doilea rând, dezvoltarea activităților neagricole și cu prioritate a celor legate de prelucrarea materiilor prime agricole. În al treilea rând, dezvoltarea infrastructurii și a serviciilor rurale cu specificul lor, care s'ar deschidă larg liniile de comunicație sat-oraș, oraș-sat.

Trebuie să subliniem faptul că menținerea în forma inițială a rețelei de așezări rurale, istoricește formată, nu mai poate fi continuată datorită condițiilor noi impuse de dezvoltare, de împuținarea resurselor demografice, restrângere numărului de gospodării, de noua structură socio-profesională, gradul de polarizare a orașelor. Se impun astfel noi concepte de modelare a așezărilor rurale, în condițiile păstrării specificului acestora și menținerii echilibrului

dintre cele două forme de habitat. Aceasta este o problemă complexă care necesită cercetări multidisciplinare și pe un interval larg de timp și care să îngemăneze într-un model acceptabil tradiția și progresul, trecutul și prezentul.

Problema habitatului rural, ca și a celui urban, nu se poate spune că nu a stat în centrul atenției fostului regim. Planul național de sistematizare a teritoriului și localităților avea drept țintă mărturisită împiedicarea dezvoltării hipertrofice a marilor orașe, încurajarea, crearea și dezvoltarea orașelor mici și mijlocii și frânarea declarată a procesului de depopulare a satelor. Din păcate acest plan, mai ales în ultimii ani ai perioadei comuniste, s-a sprijinit tot mai mult pe concepții voluntariste, utopice, care nu țineau seama de realități, de specificul modului de viață din mediul rural, de sistemul de valori care s-a creat de-a lungul timpului la sate. Tocmai de aceea se cere o definiție clară a conceptului de așezare rurală, a complexului rural, a structurii acestuia, a tipologizării, o concepere a mediului rural ca un sistem autonom, dar în strânsă conexiune cu mediul urban, cu întregul mecanism economico-social.

Este necesară o abordare sistemică a habitatului, a cauzelor și condițiilor de formare a acestuia, a modului de acțiune și de manifestare în plin proces de transformare. După opinia noastră trebuie reconsiderată concepția asupra mediului rural, ca dimensiune, ritm de evoluție, rețea, structură, organizare, comportament, autoreglare și reglare. Acest obiectiv se impune cu atât mai urgent cu cât în condițiile actuale ale privatizării, când se pare că nu mai există reguli și nici norme juridice, morale, se manifestă o tendință de răzlețire și mai puternică a satului, a înființării unor gospodării în afara vetrei satului, adică în afara cadrului așezării rurale, ceea ce contravine tendinței de concentrare a populației rurale pe forme de habitat, și încurajarea fenomenului de irosire a unor terenuri arabile fertile, considerate ca spațiu de hrană a națiunii. O primă problemă care se pune este aceea a sistematizării localităților, proces care trebuie să pornească de la realitățile existente și pe care le rezumăm: a scăzut populația rurală, s-a modificat structura acesteia datorită unui proces de îmbătrânire demografică fără precedent, a scăzut numărul de gospodării și dimensiunea acestora, s-a restrâns numărul de sate, dar mai ales densitatea populației în raport cu vatra satului, s-au redus activitățile casnice care au fost transferate orașului, un număr de gospodării au fost desființate, restrângerea populației, și în special a celei tinere, a produs perturbații în funcționarea rețelei educaționale, de învățământ etc. În ciuda scăderii populației rurale și a numărului de gospodării a crescut spațiul locuibil, mai puțin construcțiile gospodărești (grajduri, pășuni, hambare etc.).

În perioada actuală circa 40% din satele noastre au mai puțin de 500 de locuitori, majoritatea așezărilor mici sunt neviabile, fiind situate la distanțe apreciabile de arterele de circulație, au un grad redus de infrastructuri sociale, ponderea populației ocupate în agricultură s-a redus la jumătate. De asemenea s-a diversificat structura profesională a populației agricole din mediul rural,

a apărut navetismul în satele din apropierea orașelor, în numeroase sate au luat ființă, în afară de activitățile agricole, și activități industriale, turistice etc.

Conceptul de așezare rurală s-a constituit după o perioadă îndelungată de cercetări și sinteze valoroase. Satul ca formă de habitat are o dualitate funcțională ca așezare a populației pe un teritoriu determinat, în *vatra satului*, și ca loc de muncă pentru desfășurarea producției materiale. Acest proces de sistematizare a satelor presupune: a) reconsiderarea rețelei satelor, limitarea acestora și restrângerea lor la numărul necesar, orientarea asupra dimensiunii populației și a integrării acestor sate în rețeaua de localități, orașe și municipii și modernizarea sferei lor gravitaționale; b) reorganizarea producției agricole la sate, a tipurilor de gospodării (agricole, neagricole, de subzistență etc.), a formelor asociative. Aceasta înseamnă în perspectivă scoaterea în afara vetrei satelor a fermelor de tip asociativ (asociații, societăți agricole, societăți comerciale agricole) și eventual, în perspectivă, și a fermelor de tip familial (20-30 ha teren) sau a posibilelor ferme nefamiliale (capitaliste). Acestea ar urma să fie transferate ca acareturi, grajduri, construcții în câmp, în lotul comasat și s-ar impune legarea acestora de sat prin căi de comunicații, șosele, drumuri de acces, energie electrică, apă curentă, telefon etc.; c) menținerea în vatra satelor a gospodăriilor de subzistență până la 1 ha de teren sau a gospodăriilor familiale mici, de regulă în intravilan sau imediat în zonele limitrofe și care au un caracter auxiliar; d) crearea la sate de întreprinderi industriale mici și mijlocii, autonome sau integrate în sistemul marilor întreprinderi și societăți industriale orășenești. Acestea ar trebui să asigure noi locuri de muncă pentru gospodăriile de subzistență în primul rând, cele care lucrează cu timp parțial în agricultură, precum și pentru cele ce nu-și pot crea ferme viabile, sau cele care-și exploatează terenurile în forme asociative și care nu-și pot asigura integral veniturile din agricultură; e) crearea la sate a unui sistem cooperatist modern, în care să fie integrat și cel al asociațiilor agricole de producție, care să cuprindă cooperative de tot felul: de aprovizionare, prelucrare, desfacere, servicii bancare și de credit, servicii agrozootehnice și veterinarie etc.; f) echiparea modernă, treptată și sistematică a infrastructurii rurale și aceasta ar însemna sistematizarea străzilor și a gospodăriilor rămase la sate, alimentarea cu apă curentă și energie și evacuarea apelor uzate etc.; g) dotarea satelor și a sediilor comunale cu infrastructuri, descentralizarea deciziilor, înființarea de unități social-culturale, școli, unități de ocrotire a sănătății, cămine culturale etc.

Reajustarea structurilor agrare, revigorarea satului românesc, în condițiile privatizării și a trecerii la economia de piață, sunt probleme extrem de

complexe, contradictorii și ambivalente care necesită studii aprofundate, multidisciplinare și un program complex pentru o perioadă îndelungată de timp, solicitând eforturi materiale și financiare considerabile din partea statului, a comunității rurale și chiar a exploatațiilor din mediul rural. Este știut faptul că studiile privitoare la colectivitățile rurale au o bogată tradiție în țara noastră, școala românească de sociologie având o influență remarcabilă asupra cercetării rurale din alte țări europene. În prezent, în sprijinul teoriei sociologice gustiene, o mare importanță o are, printre marile probleme sociale ale societății românești, legarea cercetării sociologice de acțiunea socială, de modernizarea agriculturii și de remodelarea mediului rural.

Astăzi se impune după opinia noastră o abordare a sociologiei rurale strâns legată de transformările agriculturii și a mediului rural. Din păcate această importantă problemă națională este marginalizată, puținele studii care se efectuează sporadic, chiar dacă conțin unele concluzii cu o fundamentare științifică, sunt ignorate și marginalizate de factorii de putere.

Sunt necesare, în primul rând, studii monografice pe sate și microzone, cu echipe interdisciplinare care să cuprindă multiplele probleme ale vieții sociale, precum și studii analitice pe probleme cum ar fi structurile demografice și socio-profesionale, depopularea satelor, migrația, poluarea, disparitățile sociale. Sunt necesare cercetări microzonale, o bancă națională de date privind mediul rural, un atlas geografic, analitic al tipologiilor și al subzonării regiunilor rurale, sub multiple aspecte geografice, economice, sociale, ecologice etc.

În al doilea rând, pe baza studiilor efectuate în prealabil se impune elaborarea unui adevărat program legislativ ce se referă la: i) legea dezvoltării rurale (codul rural); ii) legea zonării producției agricole; iii) legea agriculturii care să cuprindă politica prețurilor, impozitelor, creditelor, subvențiilor, primelor, protecția economică și socială a agricultorilor; iv) legea organizării, sistematizării teritoriului, a comasării terenurilor agricole pe proprietăți și pe mod de folosință; v) legea valorificării și utilizării terenurilor agricole, legea viei și vinului; vi) legea amplasării investițiilor în construcții din mediul rural; vii) legea silviculturii și a amenajării silvice; viii) legea apelor etc.

Problema modelării mediului rural trebuie făcută, așa cum s-a mai arătat, pe bază de realități verificate și fără nici un fel de dogme ideologice prefabricate de sorginte capitalistă sau comunistă. În ultimă analiză se poate pune problema și a organizării unor sate pilot, cum am avut și în trecut, și care să se instituie ca model de organizare și funcționare și chiar de simulare în condițiile ce izvorăsc din noile cerințe ale dezvoltării. În aceste împrejurări satul nu trebuie să capete o civilizație de împrumut, el trebuie să-și mențină esența valorilor sale perene,

sistemul său arhitectural, caracterul său natural. Satul românesc tradițional rămâne o frescă vie inestimabilă a unei lumi tradiționale în declin, a unui model de viață diferit de cel pe care vrem să-l construim și totuși rămâne, după cum se exprima un sociolog, "o zonă a dinamicii liniștite" dar mai fecundă material și spiritual. Sub aspectul roadelor pământului satul ar putea să devină ca în vremurile lui cele mai bune de altă dată, când așa cum spunea poetul: "Pe vremuri toamna venea bogată în sat pe la noi/ Venea cu sânul plin, de bunică/ Gemeau hambarele de roade la noi/ La prima frunză ce pică/ Ce oameni, ce vremuri/ Erau pe vremuri în sat la noi!"

BIBLIOGRAFIE

- Gusti Dimitrie, *Problema sociologiei-sisteme și metode*, București, Academia Română, Imprimeria Națională, 1940.
- Adumitresci D. Ion, *Echilibrul dezvoltării teritoriale*, Iași, Editura Junimea, 1987.
- Trebici Vladimir, *Populația rurală în "satul românesc"*, București, Editura Academiei, 1985.
- Bulgaru Mircea și colab., *Problemele de bază ale agriculturii României*. Anchetă sociologică în 500 de comune, București, A.S.A., 1992.
- Bulgaru Mircea, *Starea de criză a agriculturii românești și posibilele căi de redresare*, în *Economistul*, 12 II, 1993.
- Cucu Vasile, *Orașele României*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1986.
- Looen Matei, Mihăilescu Ioan și colab., *Satul românesc*, București, Editura Academiei, 1985.
- *Enterprises et emplois dans le monde rurale*, Paris, OECD, 1992.
- *Revenus minimum et pluriactivité dans menages agricoles in Cahiers d'économie et sociologie rurales*, Paris, INRA, 1er trim, 1993.